

ОСВІТА ТА КРАЄЗНАВСТВО

УДК 528.94

Даценко Л. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕОГРАФІЯ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Профільна диференціація навчання здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю, вона повинна забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, а також підготовку до майбутньої професійної діяльності. У природничо-математичному напрямі профільного навчання передбачено географічний профіль. Зміст географічної освіти у профільних класах реалізується на основі обов'язкового вивчення курсу «Економічна і соціальна географія світу», який вивчатиметься в 10-х класах усіх напрямів, оскільки він входить до інваріантної складової змісту середньої освіти.

Ключові слова: географічна освіта, профільне навчання, природничо-математичний напрям.

Вступ. Як зазначено в Концепції профільного навчання в старшій загальноосвітній школі, розробленої на виконання Закону України «Про загальну середню освіту» (651-14), Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 (347/2002), кількість обов'язкових предметів (курсів) на старшому ступені середньої школи набагато менша, ніж в основній.

Профільна диференціація навчання здійснюється за рахунок

поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами вищих навчальних закладів, навчальний план яких складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін, що не виключає вибір нових навчальних курсів.

Профільне навчання повинно забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, а також підготовку до майбутньої професійної діяльності. Тому профіль навчання визначається з урахуванням освітніх потреб замовників освіти, кадрових, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів школи; соціальної і виробничої структури регіону; перспектив здобуття подальшої освіти і життєвих планів учнівської молоді. У старшій школі профіль навчання охоплює таку сукупність предметів, як базові, профільні та курси за вибором.

Базові загальноосвітні предмети, які є обов'язковими в усіх профілях і для всіх учнів, складають інваріантну частину змісту середньої освіти. Серед обов'язкових загальноосвітніх предметів географія по-різному представлена у структурі профільного навчання.

У Концепції профільного навчання запропоновані такі основні напрями:

- суспільно-гуманітарний;
- природничо-математичний;
- технологічний;
- художньо-естетичний;
- спортивний.

У свою чергу кожен напрям поділяється на навчальні профілі.

Вихідні передумови. У природничо-математичному напрямі профільного навчання передбачено географічний профіль. Зміст географічної освіти у профільних класах реалізується на основі обов'язкового вивчення курсу «Економічна і соціальна географія світу», який вивчатиметься в 10-х класах усіх напрямів, оскільки він входить до інваріантної складової змісту середньої освіти.

Для інших профілів провідні українські вчені-географи, зокрема П. Г. Шищенко та ін., пропонують такі профільні курси та курси за вибором:

– для суспільно-гуманітарного профілю – «Країнознавство», «Демогеографія», «Комерційна географія», «Географія релігій», «Суспільна географія», «Геополітика» та ін.;

– для природничо-математичного профілю – «Глобальна географія», «Геоєкологія», «Геологія», «Геофізика», «Геохімія», «Біогеографія», «Космічне землезнавство» та ін.;

– для технологічного профілю – «Конструктивна географія», «Геологія», «Географія людської діяльності», «Геоінформатика», «Природокористування» тощо;

– для художньо-естетичного профілю, враховуючи його специфіку, – «Географія населення», «Географія культури», «Географія релігій»;

– для спортивного профілю, якщо школярі обирають, наприклад, спеціальність «Туризм» – «Географія туризму», «Медична географія», «Рекреаційна географія», «Види туризму» тощо.

У сучасних умовах профільні курси географії найбільше використовуються у таких профілях, як природничий, економічний, суспільно-гуманітарний.

Питанням удосконалення системи шкільної картографічної освіти присвячено роботи вітчизняних вчених, зокрема А. Байназарова, Й. Гілецького, Л. Зеленської, Є. Копильця, В. Корнєєва, М. Криловця, Л. Круглик, В. Кудирко, О. Надтоки, Т. Назаренко, І. Руденко, Л. Руденка, О. Скуратовича, Р. Сосси, О. Топузова, Г. Уварової, Б. Чернова, В. Шевченка та ін., які, мали позитивний вплив на розвиток методики вивчення географічної карти.

Метою статті є дослідження сучасних навчальних профільних програм України з географії розроблених на основі положень Державного стандарту базової і повної середньої освіти, згідно з яким шкільна географічна освіта є складовою освітньої галузі «Природознавство».

Виклад основного матеріалу. В останнє десятиліття в Україні відбулися значні зміни в освіті. Нова навчальна програма з географії для базової шкільної освіти розроблена на основі положень Державного стандарту, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. «Про затвердження державного стандарту базової і повної загальної освіти середньої освіти». Змістові лінії сприяють інтеграції шкільного предмета під єдиною назвою «Географія», що представлений як традиційними, так і новими курсами. Зокрема це: «Загальна географія» у 6-му класі, «Географія материків та океанів» – у 7-му, «Географія України:

природа, населення, господарство» – у 8-му, «Економічна і соціальна географія світу» – у 9-му класі. До кожного курсу пропонуються практичні роботи, з яких дві на півроку оцінюються обов'язково.

Програма з географії, для профільного навчання в 10-11 класах, завершує географічну освіту в загальноосвітній школі. Загальна мета курсу: вдосконалити уяву учнів про географічну картину світу, утверджувати поняття про географію як конструктивну науку і формувати географічне мислення на основі історичного, територіального, комплексного, типологічного, проблемного і конструктивного підходів. Провідні ідеї програми: гуманізація, соціологізація, екологізація, економізація, включення учнів у соціально значиму практичну діяльність засобами сучасної географічної науки.

Основними завданнями курсу «Загальна географія» (10-11 класи) для профільної школи є:

- поглибити географічну і економіко-соціальну освіту випускників середньої загальноосвітньої школи;
- узагальнити й систематизувати попередні знання учнів з географії на більш високому теоретичному рівні;
- розкрити роль географічних знань і географічної експертизи у вирішенні сучасних господарських і соціальних проблем;
- формувати географічні знання та соціокультурні знання, екологічну культуру, розвивати економічне мислення учнів, яке передбачає розуміння процесів, що відбуваються в сучасному світі;
- скласти уявлення про територіальну організацію господарства і населення окремих регіонів і держав світу;
- показати системний характер світового господарства, сформувати уявлення про природу, сутність і функцію міжнародного географічного поділу праці;
- висвітлити походження і суть сучасних економічних й екологічних проблем людства;
- ознайомити з принципами і світовим досвідом раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і перетворення природи;
- уміло користуватися порівняльними методами статистико-економічного аналізу, використовувати статистичні дані, що характеризують рівень та інтенсивність розвитку господарства

країн світу, України, своєї області, адміністративного району, окремого господарства;

– вільно орієнтуватися на політичній карті та використовувати тематичні географічні карти та для розв'язання навчальних і практичних завдань;

– ознайомити з важливими географічними дослідженнями в Україні і світі, видатними вітчизняними географами-дослідниками;

– розвивати географічну, екологічну й економічну культуру, розуміння завдань, що стоять перед державою і світовою цивілізацією;

– сприяти полікультурному, толерантному, неупередженому сприйманню і доброзичливому ставленню до інших етносів, народів, груп та особистостей; розвивати в учнів інтерес та повагу до культури свого та інших народів, прагнення зберегти і примножити культурну спадщину своєї країни і всього людства, вчитися жити і працювати в полікультурному середовищі;

– виховувати в учнів особистісні риси громадянина України, загальнолюдську духовну ціннісну орієнтацію, сприймати ідеї гуманізму та демократизму, патріотизму і взаєморозуміння між народами, утверджувати ідеї демократії, добра та справедливості;

– готувати старшокласників до свідомої активної участі у суспільному житті Української держави, усвідомлювати її роль і місце в Європі і світі, формувати в учнів співвідповідальність за долю України, Європи, світу;

– зіставляти географічні й економічні події і процеси, працювати з різними джерелами знань, самостійно добувати географічну інформацію;

– обстоювати власні погляди на ту чи іншу географічну проблему, толерантно ставитись до протилежних думок; розвивати творче мислення, формувати власний погляд та критичне ставлення до інформації.

Особливістю даного курсу є те, що він розкриває важливі й сучасні проблеми сучасної географії та ряду суміжних наук.

Структура і зміст програми «Загальна географія» базуються на принципах безперервності і наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, гуманізації та диференціації навчального

матеріалу залежно від практичної спрямованості.

У програмі знайшли відображення наскрізні для шкільної географії змістові лінії, зазначені в Державному стандарті. Програма побудована з урахуванням існуючих причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між географічними законами і закономірностями, процесами і явищами.

Більш детально розглянемо деякі складові існуючої програми. Значну увагу приділено методам дослідження (*Традиційні*: спостережень, експедиційний, польових досліджень, статистичний, математичний, картографічний тощо. *Сучасні*: космічний, геобіологічний, геофізичний, геохімічний, моделювання, комп'ютерних технологій тощо.) та джерелам географічних знань. Розширено тему «теоретичні дослідження: створення нових класифікацій, розробка нових теорій, формування нових гіпотез тощо» у якій вивчають наукові надбання видатних економікогеографів світу (К. Ріттер, Й. Тюнен, К. Арсен'єв, Ф. Ратцель, А. Геттнер, П. Семенов-Тяншанський, Д. Анучин, П. Чубинський, О. Русов, М. Туган-Барановський, С. Рудницький, В. Кубійович, В. Максаковський та інші).

Основний зміст курсу має наступну структуру:

ВСТУП

I РОЗДІЛ. Загальна економіко-географічна характеристика світу

Тема 1. Політична карта світу

Тема 2. Природно-ресурсний потенціал планети – джерело життя людства (*Мінеральні природні ресурси; Земля – унікальний природний ресурс; Вода – унікальне природне утворення; Ліси – легені планети та біологічний ресурс*)

Біологічні ресурси (*Кліматичні і рекреаційні ресурси – ресурси майбутнього*)

Тема 3. Людство – творець ноосфери

Тема 4. Людина в організованому середовищі (*Природний рух населення; Механічний рух населення; Структура населення; Етнічна мозаїка світу; Економічно активне населення; Розселення населення*)

Тема 4. НТР – крок у майбутнє

Тема 5. Сучасне світове господарство (*Світове господарство; Роль інтеграції у розвитку господарства*)

Тема 6. Глобалізація світового господарства: передумови, причини, інструменти, наслідки (*Від інтернаціоналізації до глобалізації; Вплив глобалізації на світову економіку; Проблеми, народжені глобалізацією*)

Тема 7. Галузевий склад світового господарства (*Первинний сектор економіки – основа основ; Вторинний сектор економіки – забезпечення споживання; Металургійна промисловість – базова галузь; Машинобудування – серцевина економіки; Хімічна і лісохімічна промисловість; Текстильна промисловість – найстаріша галузь; Світове сільське господарство; Третинний сектор економіки – ринок послуг*)

II. РОЗДІЛ. Цивілізаційні регіони світу

Тема 8. Географічне обличчя Євразії (*Джакотський трикутник – частина Тихоокеанського регіону; Країни Південної і Східної Азії; Фінансово надлишкові країни, великі нафтоекспортери*)

Тема 9. Географічне обличчя Північної Америки

Тема 10. Географічне обличчя Південної Америки (*Ключові країни; Країни «податкового раю»*)

Тема 11. Географічне обличчя Австралії

Тема 12. Географічне обличчя Африки

Крім того, наводяться теми наукових досліджень (у пояснювальній записці щодо окремих курсів вони називаються також творчими завданнями). Мета наукових географічних досліджень – дати пояснення науковим явищам, процесам, що відбуваються у природі та суспільстві. Проте учні не повинні формулювати або перевіряти фундаментальні теорії. Вони мають продемонструвати вміння та навички, пов'язані з такими головними аспектами процесу наукового дослідження, як виділення проблемних питань та гіпотез, планування дослідження, представлення, аналіз і тлумачення даних, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формулювання висновків. Організація таких досліджень може бути як груповою, так й індивідуальною, виконуватися учнями за їх власним бажанням. Для презентацій своїх досліджень варто пропонувати учням використовувати прості схеми, діаграми, розрахунки, міні-проекти, есе.

Новим педагогічним підходом є запровадження у практикуми *круглих столів*, (як приклад – «Нові напрямки досліджень сучасної географії»), *телемостів* («Роль географії у формуванні візитної

карти країни»), *проектів* («Я – миротворець»), *ділових ігор* («Зони етнічного конфлікту. Проблеми врегулювання»), *міні референдумів* («Україна і НАТО»), *творчих робіт* («Створення картографічної моделі світового експорту та імпорту паливно-енергетичних ресурсів»), *інтерактивних екологічних тренінгів* («Проблема енергетики та енергозбереження»);

Висновки. Структура і зміст нової програми з географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, диференціації навчального матеріалу в залежності від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості. У програмі знайшли відображення наскрізні для шкільної географії змістові лінії, зазначені в Державному стандарті.

**Рецензент – кандидат географічних наук, професор
А. М. Молочко**

Література:

1. Концепції профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2003. №24. С. 3-15.

2. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>

Л. Н. Даценко

ГЕОГРАФИЯ В ПРОФИЛЬНЫХ КЛАССАХ СТАРШЕЙ ШКОЛЫ

Профильная дифференциация обучения осуществляется за счет углубленного изучения учебных дисциплин определенного профиля, она должна обеспечивать общеобразовательную подготовку учащихся, а также подготовку к будущей профессиональной деятельности. В естественно-математическом направлении профильного обучения предусмотрено географический профиль. Содержание географического образования в профильных классах реализуется на основе обязательного изучения курса «Экономическая и социальная география мира», который будет

изучаться в 10-х классах всех направлений, поскольку он входит в инвариантную составляющую содержания среднего образования.

Ключевые слова: географическое образование, профильное обучение, естественно математическое направление.

L. M. Datsenko

GEOGRAPHY IN THE CORE HIGH SCHOOL CLASSES

Profile differentiation is provided by the in-depth study of subjects specific profile, it should provide general education students as well as prepare for future careers. In the natural sciences and mathematics towards specialized education provides geographic profile. Summary of geographical education in specialized classes implemented based on mandatory study course «Economic and social geography of the world», which will be studied in the 10 th grade all directions as it enters the invariant component content of secondary education.

Keywords: geography education, specialized education, natural and mathematical direction.

Надійшла до редакції 19 червня 2013 р.